

УДК 929(347)“1977/1981”

В. А. Іваненко

ДІЯЛЬНІСТЬ З. БЖЕЗІНСЬКОГО НА ПОСАДІ РАДНИКА ПРЕЗИДЕНТА США З НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (1977–1981 рр.)

У статті проаналізовано основні напрямки діяльності З. Бжезінського на посаді Радника президента США з національної безпеки. Розкрито його роль у формуванні зовнішньої політики адміністрації Джиммі Картера. Особлива увага приділена пропозиціям З. Бжезінського щодо співробітництва з Китаєм та втягування Радянського Союзу у довготривалий військовий конфлікт в Афганістані. Розглядається його внесок у підтримку антирадянських рухів у Польщі та заходи, спрямовані на вирішення іранської кризи 1979 р. Визначено основні досягнення політика на цій посаді.

Ключові слова: Рада національної безпеки, З. Бжезінський, США, зовнішня політика, концепція, СРСР, адміністрація, стратегія.

Для розуміння зовнішньої політики США періоду президентства Дж. Картера необхідно звернутися до діяльності відомого геостратега З. Бжезінського. Саме його ідеї визначили характер та напрямки зовнішньополітичного курсу США цього часу. Адже З. Бжезінський, посідаючи одну з ключових державних посад на протязі кількох років, був безпосереднім радником президента. Він брав активну участь у прийнятті важливих рішень адміністрації Дж. Картера на міжнародній арені. У своїх аналітичних працях розвивав ідею світового лідерства США та їхню роль у забезпеченні міжнародної безпеки. Тому для більш об'єктивного вивчення зовнішньополітичних процесів США другої половини 1970-х початку 1980-х років необхідно проаналізувати діяльність З. Бжезінського на посаді Радника президента США з національної безпеки та його творчий спадок.

Вивчення окремих аспектів даної теми знайшло своє відображення в історіографії. Західна історіографія представлена авторами П. Воганом та Дж. Андріанопулосом. П. Воган дослідив політичну діяльність З. Бжезінського часів “холодної війни” та його аналітичний спадок [1]. Дж. Андріанопулос зосереджується на порівнянні Г. Кіссінджера і З. Бжезінського як керівників Ради національної безпеки [2]. Серед російської літератури варто відзначити роботи Єфимова М. М., Баранова М. О. та Полікарпова В. С., які в основному приділяють увагу геостратегічним концепціям З. Бжезінського щодо Росії [3-5]. Українська історіографія представлена розвідкою Грищенка Т. А., який зосереджується на поглибленому вивченні творчості З. Бжезінського та його ролі у формуванні концептуальних засад зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Картера [6].

2 листопада 1976 р. Дж. Картер переміг на президентських виборах, отримавши 50 % голосів виборців проти 48 % у Дж. Форда. Сам З. Бжезінський твердо визначився з тим, яку кадрову позицію він хотів би посісти у новій адміністрації. Його цікавила посада помічника президента з питань національної безпеки. Щоправда, бесідуючи з президентом, він не був надто категоричним і назвав цей головний для нього посадовий приз поряд з відносно скромною посадою заступника держсекретаря. 16 грудня 1976 року президент офіційно оголосив, що призначає З. Бжезінського на посаду помічника з питань національної безпеки. Він представив пресі свого нового близького співробітника в рідному містечку Плейнс у Джорджії. Місце презентації давало зрозумілий сигнал країні і світові: високий урядовець мав стати вирішальною фігурою в справі визначення президентської зовнішньополітичної стратегії [7, с. 83].

Сам новопризначений у короткій заяві зазначив: “Перед нами як країною постають дві фундаментальні альтернативи. Це або імператив зростання міжнародної співпраці, або мара розростання глобального неспокою. Це буде час, який потребуватиме вияву наших найкращих рис. Не лише інтелектуальних, але й моральних” [7, с. 84].

Отже, у роки правління Дж. Картера З. Бжезінський займав посаду Радника президента з національної безпеки. Його стратегія протистояння Радянському Союзу посилювалося, він захищав політику жорстких заходів щодо СРСР, хоча і виступав за зменшення напруженості між США і комуністичними країнами. З. Бжезінський грав провідну роль у вирішенні зовнішньополітичних завдань адміністрації Дж. Картера. Він наполягав, що Сполученим Штатам слід покращувати взаємини з країнами “третього світу”, з державами, що розвиваються, володіють значними запасами природних ресурсів і мають велику чисельність населення, які в майбутньому могли б сприяти зміцненню позицій США в мінливому світі [8].

Рада національної безпеки при Картері була скорочена до двох комітетів - Комітет політичної перевірки, що займається ротацією кадрів та Спеціальний координуючий комітет (далі СКК). З. Бжезінський був призначений головою СКК. Так президент намагався подолати проблему Р. Ніксона, коли, фактично, вся зовнішньополітична влада опинилася в руках Г. Кіссінджера. Радник з національної безпеки тепер мав отримувати схвалення президента. За Картера СКК були доручені контроль озброєння, міжнародні кризи, розробка стратегій зовнішньополітичних акцій. За часів правління Дж. Картера комітет працював з документами можливих договорів про скорочення озброєнь [8]. Тобто, фактично, З. Бжезінський став головою структури, що розробляє стратегію США на всій земній кулі. Він, як ніхто, мав доступ до всієї секретної інформації. Враховуючи ресурси можливого впливу Америки на світову політику, можна говорити,

що З. Бжезінський володів величезними можливостями. Він був "творцем" реальної світової політики, емісаром президента, який як лікар виїжджав в проблемні регіони, розробляючи способи "лікування".

Як тільки Дж. Картер зайняв свій пост, він оголосив своїм пріоритетом зменшення військового ядерного арсеналу двох блоків США - СРСР. Проте криза у зв'язку з радянськими ракетами SS-20, спрямованими на Європу, змусила Дж. Картера відреагувати розгортанням ракет "Першинг", і його зусилля провалилися, поставивши обидва блоки в ситуацію взаємної підозрливості. Виявляється, в той момент радянська сторона мала достатні підстави для того, щоб підозрювати свого супротивника в подвійній грі: військова поразка у В'єтнамі спонукає США триматися обережно у військовому та стратегічному плані, тоді як З. Бжезінський розробляв план війни чужими руками, щоб змусити СРСР загрузнути в периферійному конфлікті [9].

Через промови Дж. Картера З. Бжезінський відправляв схвальні послання радянським дисидентам. У Кремлі це було сприйнято агресивно. З. Бжезінський вступив в полеміку з представниками демократичної партії. Сайрус Венс пропонував послабити дискусії з питань реалізації прав людини і підтримку дисидентів, щоб домогтися укладання Договору про обмеження стратегічних озброєнь - СОС. З. Бжезінський же вважав, що можна добитися і того й іншого. Він продовжував працювати над підривом схеми Ніксона-Кіссінджера. З його пропозиції Радіо "Вільна Європа" розширила своє мовлення і посилила критику СРСР. З. Бжезінський розвивав відносини і з дисидентами Східної Німеччині. Саме за його порадою перший заокеанський візит президент Картер здійснив до Польщі. Президент зустрівся з кардиналом Стефаном Вишинським, який говорив про Польську Католицьку церкву як про центр легітимної опозиції комуністам [10].

Бачення зовнішньої політики З. Бжезінського і С. Венса все більше різнилося. Дж. Картер запевнив при вступі в Білий дім, що він вважає за краще діалог з СРСР, і буде тримати на відстані Китайську Народну Республіку. Однак, його держсекретар С. Венс незабаром зіткнувся з антиросійською одержимістю З. Бжезінського, і протягом всього періоду президентства Дж. Картеру довелося докладати зусиль, щоб згладити суперечності у своїй адміністрації. Функцію посередника між цими двома полюсами виконував Річард С. Холбрук, майбутній посол США в ООН, та радник Джона Керрі з питань зовнішньої політики у його передвибірчій кампанії разом з Марком Бжезінським, сином Збігнева. На думку Сайруса Венса, логіка тристороннього оточення могла привести в кращому випадку до непорозуміння у відносинах з СРСР, якщо не до війни [8]. Тому вони виступали за діалог з питань роззброєння та співпрацю з Радянським Союзом, щоб прискіти конфлікти в країнах третього світу.

З. Бжезінський брав участь разом з Дж. Картером в переговорах у Кемп-Девіді в 1977 році і зіграв свою роль у підписанні мирного договору між Ізраїлем і Єгиптом. Надзвичайно важливо було продемонструвати мирний характер зацікавленості США в регіоні [8]. У першу чергу, примиренням Ізраїлю та Єгипту США намагалися домогтися подолання нафтової кризи.

Не приймаючи ніяких послаблень у відносинах з Радянським Союзом, З. Бжезінський розробляв концепцію можливого співробітництва з Китаєм. В 1978 році відбувся візит очолюваної ним делегації до Пекіна. Головною його метою було досягнення порозуміння з китайським керівництвом щодо дотримання сторонами принципів двосторонніх відносин, закладених ще за часів президента Р. Ніксона, а також з'ясування позицій, на яких стояли дві держави на той момент у своєму ставленні до ключових проблем світової політики. Через деякий час йому навіть вдалося зав'язати хороші особисті стосунки з Ден Сяопіном. І вже незабаром відносини з Китаєм можна було назвати доброзичливими. За часів Сяопіна за ініціативою З. Бжезінського було укладено безліч двосторонніх технологічних, наукових, економічних договорів. Наприкінці 1978 р. активність З. Бжезінського на китайському напрямі була нагороджена вагомим здобутком для зовнішньої політики адміністрації. 15 грудня Дж. Картер у телевізійному зверненні оголосив про повну нормалізацію стосунків США з КНР, яка передбачала встановлення повноцінних дипломатичних відносин [11, с. 31].

Дестабілізація комуністичного афганського режиму і озброєння перших антикомуністичних ополчень джихаду в 1979 році стали причиною, як і передбачалося, введення Червоної армії до Афганістану. У цьому З. Бжезінський спирався на впливові служби пакистанської розвідки - ISI. Тільки в 1998 році в інтерв'ю французькому журналу "Нувельобсерватер" він визнав, що озброєння антирадянських військ Бен Ладена передувало вторгненню росіян і мало на меті спровокувати їх реакцію. Російські війська були введені в Афганістан 24 грудня 1979. З. Бжезінський в інтерв'ю зізнався: "Насправді президент Картер підписав першу директиву про таємну допомогу противникам прорадянського режиму в Кабулі 3 липня 1979 р. І в той же день я написав доповідну записку для президента, в якій я йому пояснив, що на мою думку, ця допомога спричинить радянське військове втручання. Ми не змусили росіян втрутитися, ми просто свідомо збільшили можливість того, що вони це зроблять". І далі: "Ця секретна операція була відмінною ідеєю. Її метою було заманити росіян у афганську пастку, і ви хочете, щоб я шкодував про це? Того дня, коли радянська армія офіційно перейшла кордон, я написав президентові Картеру, що у нас тепер є можливість дати СРСР свою в'єтнамську війну" [12].

Кореспондент запитав З. Бжезінського, чи не шкодує останній про те, що така політика, спонсорувала розвиток ісламського фундаменталізму. Відповідь політика була така: "Що важливіше з погляду історії світу? Талібани або падіння радянської імперії? Кілька розбурханих ісламістів або звільнення центральної Європи і кінець холодної війни?" [12]. Це інтерв'ю не увійшло в американський випуск "Le Nouvel Observateur". На нашу думку, наприкінці 1990-х років З. Бжезінський ще міг не представляти всю небезпеку терористичних угруповань, створених на американські гроші. Він описував прагматичну реальність, з якої ідеологи американської демократії виходили на той час. Незважаючи на неоднозначність результатів, політика США щодо афганського питання була ретельно спланованою і підготовленою групою, очолюваною З. Бжезінським.

Радник президента з національної безпеки прагнув створити антирадянський табір, щоб СРСР втратило в цій війні якомога більше крові, маючи на увазі не людські жертви, а шкоду економіці і міжнародному статусу країни. У своїй книзі "Велика шахівниця" 1997 р. З. Бжезінський писав, що Афганістан був тактично необхідний для підризу могутності радянської армії. Він пише, що провокація Радянського Союзу була особливо необхідною у зв'язку із зміцненням американських військ в Перській затоці. У той момент політолог називав Близький Схід - тактично найбільш важливим регіоном планети. Вашингтону було необхідно припинити проникнення Радянського Союзу на південь [13, с. 6].

У тому ж 1979 році виник іранський конфлікт, де знову зіткнулися інтереси США і СРСР. Іран, який за часів правління шаха вважався bastionом проти радянського впливу на Близькому Сході. З. Бжезінський запевняв шаха у своїй підтримці до останнього моменту, навіть коли частина адміністрації Картера на чолі з держсекретарем хотіла, щоб шах пішов, він вимагав військового втручання Сполучених Штатів для підтримки його при владі. Але конкретні дії Вашингтона диктувалися позицією Держдепартаменту, і, незважаючи на переговори з генералами, які скинули шаха, щоб поставити біля керма країни помірний режим, при владі завдяки народному повстанню опинився Хомейні. Його прихід до влади ознаменував перемогу радянської дипломатії [14, с. 86].

Іранська революція розділила адміністрацію президента. Як і раніше, основне суперництво було між З. Бжезінським і Венсом. Венс пропонував не втягувати США в черговий конфлікт. Він планував домогтися лояльності Хомейні дипломатичними шляхами. З. Бжезінський же пропонував втручання в хід перевороту, можливо, навіть військово при необхідності. З. Бжезінський стверджував, що без запровадження контролю Америкою, не можна буде добитися стабілізації дипломатичним шляхом. Іран для нього був ключовою точкою, центром Євразійської політики. Країна була одночасно ключем до багатого енергетичного регіону і південним щитом від впливу Радянського Союзу. Спеціально для іранського випадку ним були підготовлені нові війська спеціального призначення, швидкого реагування. Операція була зірвана Венсом та іншими опонентами політики втручання [8]. Ситуація з Іраном найбільш яскраво показала внутрішню кризу адміністрації Дж. Картера.

Проблеми в цьому регіоні продовжувалися й далі. У 1980 р. розпочалася Ірано-іракська війна. Існують версії, що З. Бжезінський був ініціатором підтримки С. Хусейна у цій війні з метою послаблення прорадянського режиму у Ірані. Але сам політик заявляв, що США будуть дотримуватися нейтральної позиції і сприяти урегулюванню конфлікту. Незважаючи на такі висловлювання, Ірак отримував від Америки матеріальну та військову допомогу у війні [15]. Перебуваючи на посаді Радника президента з національної безпеки, З. Бжезінський завжди уважно слідкував за подіями в Близькосхідному регіоні.

Протягом свого життя З. Бжезінський пам'ятав і свою батьківщину. Завдяки своєму авторитету та можливостям підтримував антирадянські рухи в Польщі. Він особисто підтримував "Солідарність", не дивлячись на супротив Держдепартаменту. Цей рух продовжить розбухувати польську громадськість все наступне десятиліття. "Солідарність" прожила в підпіллі цілих 7 років. Після випуску з в'язниці багатьох її лідерів і зняття заборони на діяльність цієї організації, вона домоглася успіхів на виборах. Лех Валенса ж став президентом незалежної Польщі. З. Бжезінський не приховував, що з його подачі Білий дім прийняв рішення про підтримку "Солідарності" [10].

Радник Дж. Картера з національної безпеки часто критикується в пресі на початку 1980-х рр. Він стає найменш популярним членом адміністрації президента. Поступово вся команда Дж. Картера дискредитувала себе в очах суспільства. Крім неузгодженої зовнішньої політики, адміністрація президента ще не могла подолати економічні труднощі. Зростали потреби в енергоресурсах, поставки яких були ускладнені через енергетичні кризи, які були викликані неспокійною ситуацією в близькосхідному регіоні.

Отже, метою зовнішньополітичного курсу З. Бжезінського був перехід від дипломатії Г. Кіссінджера до вибудовування структури зовнішньої політики, тобто створення чіткої конструкції з перспективою на майбутнє. Він надавав великого значення політичній системі, побудованій на домовленості Заходу і Сходу, з метою дотримання світової рівноваги. Особливу важливість представляла для нього Євразія, контроль над якою давав великі можливості та інструменти впливу на міжнародні відносини. Велику роль З. Бжезінський відіграв у відносинах між США та СРСР, розробивши план втягування Радянського Союзу у війну в Афганістані, і таким чином, послабивши свого головного суперника. У часи своєї роботи з Дж. Картером З. Бжезінський показав свої найкращі професійні якості та здатність знаходити вихід із будь-якої складної ситуації. Разом з програвшим Дж. Картером виборів З. Бжезінський йде з Ради Безпеки для того, щоб зосередитися на науковій діяльності в Колумбійському університеті.

Джерела та література

1. Vaughan P. G. Zbigniew Brzezinski: The Political and Academic Life of a Cold War Visionary, dissertation. - West Virginia University: Department of History, - 2003, p. 376
2. Andrianopoulos G.A. Kissinger and Brzezinski. The NSC and the Struggle for Control of US National Security Policy. - N. Y.: St. Martin Press. - 1992, 389 p.
3. Ефимов Н.Н. В чем опасность геостратегии Бжезинского для России? / Н.Н. Ефимов // Военная мысль. - 1999. - № 5. - С. 31-38.
4. Баранов Н.А. Россия в контексте интересов США: эволюция взглядов Збигнева Бжезинского // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭК. - 2013. - №2. - С. 197-204.
5. Поликарпов В. С. 36. Бжезинский: Сделать Россию пешкой / Виталий Поликарпов. - М.: Эксмо: Алгоритм, 2011. - 224 с.
6. Грищенко Т.А. З. Бжезінський і організація роботи Ради Національної Безпеки США в роки адміністрації Дж. Картера (1977-81) // Вісн. Київ. славістичного ун-ту. Історія. - 2003. - Вип. 14. - С. 130 - 141.

7. Грищенко Т. А. З. Бжезінський і Дж. Картер у 1973 – 1977 роках: джерела нової зовнішньополітичної стратегії США / Т.А. Грищенко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2005. - № 1. – С. 81 – 87.
8. Шмаков С. В. Збигнев Бжезінський: політичний портрет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldpolit.ru/?id=66&Itemid=55&option=com_content&task=view
9. Николс Т. Война за мир: СССР, США и политика разрядки в "долгие" 1970-е. - [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2007/2/ni10.html>
10. Сидорук А. Великая шахматна доска З. Бжезінського. - [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://web.archive.org/web/20080325163254/http://www.zn.ua/3000/3760/62447/>
11. Грищенко Т. А. З. Бжезінський і зміни у зовнішньополітичних настановах адміністрації Дж. Картера в 1978 р. / Т. Грищенко // Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. – 09/2005. – № 5. – С. 25-36
12. Збигнев Бжезінський. Подборка статей. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usinfo.ru/bzhezinskij.htm>
13. Бжезінський З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / З. Бжезінський. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 255 с.
14. Муртазаева Г. Р. Иранская революция 1979 года и советско-американские отношения / Г. Р. Муртазаева // Вестник ВГУ. – 2012. - №2. – С. 84 – 90.
15. Поддержка Саддама в агрессии против Ирана. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://russian.irib.ir/analitika/stati/item/261160>

Ivanenko V.A. Z. Brzezinski's activities as US National Security Adviser form 1977 to 1981

This article investigates the Z. Brzezinski's main areas of activities as United States National Security Adviser. Brzezinski's role at formation of Jimmy Carter foreign policy was revealed. Special attention was paid to Brzezinski's advices to cooperate with China and involvement of USSR in long armed conflict in Afghanistan. His contribution to support of anti-Soviet movement in Poland and the solution to the Iranian crisis at 1979 were reviewed. The main achievements as National Security Adviser were identified.

Key words: National Security Council, Z. Brzezinski, US foreign policy, concept, USSR, administration, strategy.

Иваненко В. А. Деятельность З. Бжезінського в должности Советника президента США по национальной безопасности (1977 – 1981 гг.)

В статье проанализированы основные направления деятельности З. Бжезінського в должности Советника президента США по национальной безопасности. Раскрыта его роль в формировании внешней политики администрации Джимми Картера. Особое внимание уделено предложениям З. Бжезінського по сотрудничеству с Китаем и вовлечению Советского Союза в длительный военный конфликт в Афганистане. Рассматривается его вклад в поддержку антисоветских движений в Польше и действия, направленные на решение иранского кризиса 1979 г. Определены основные достижения политика на этой должности.

Ключевые слова: Совет национальной безопасности, З. Бжезінський, США, внешняя политика, концепция, СССР, администрация, стратегия.